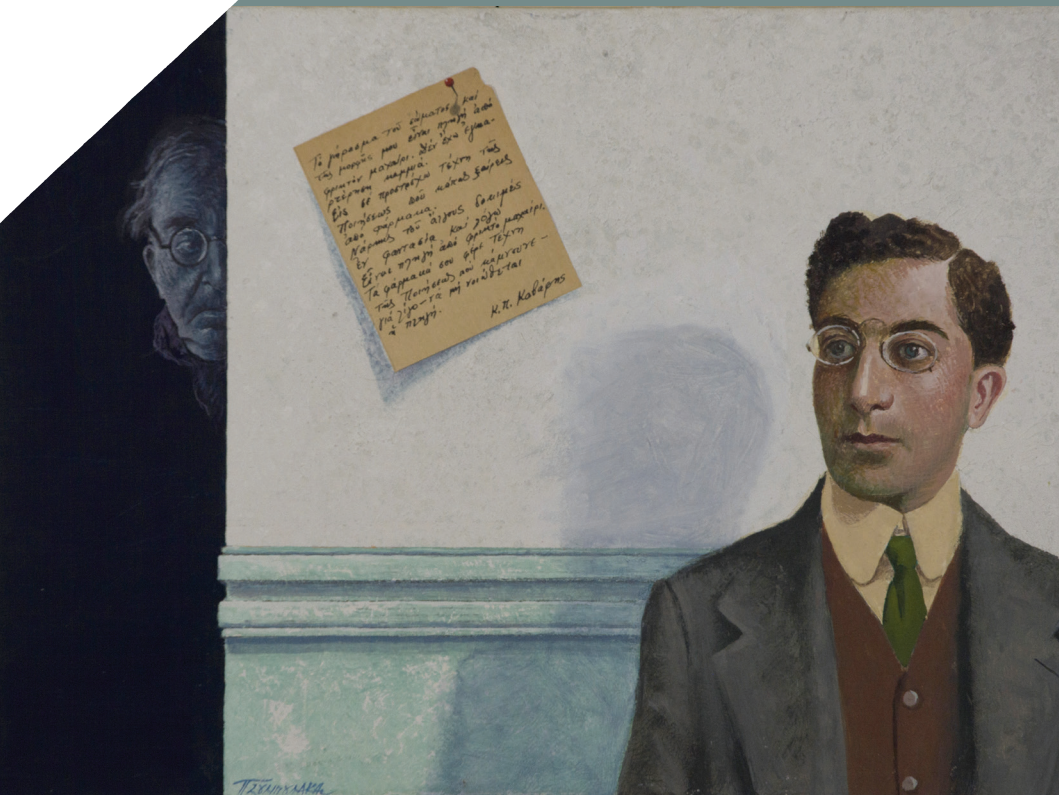

Reflexions i poemes d'un jove artista

K. P. Kavafis

Introducció, traducció
i notes d'Eusebi
Ayensa

Calligraf

**Reflexions i poemes
d'un jove artista**

K. P. Kavafis

Edicions Cal·lígraf
Figueres, 2020

Primera edició —
octubre de 2020

Publicació

Edicions Cal·lígraf, SL
Monturiol, 2, 1r 1a
17600 Figueres
Tel. (0034) 615 261 764
www.edicionscalligraf.com
info@edicionscalligraf.com

**Disseny de la col·lecció
i maquetació**

Jaime Vicente

Il·lustració de coberta

*Malenconia de Jasó,
fill de Cleandre*
Acrílic sobre llenç
Petros Zumbulakis, 2019

Impressió

DC PLUS, Serveis Editorials

ISBN

978-84-122123-6-5

La publicació d'aquesta
obra ha rebut el suport
de la Diputació de Girona

Diputació de Girona

Dipòsit legal

GI 1185-2020

**© de la introducció,
la traducció i les notes**

Eusebi Ayensa

© de la imatge de coberta

Petros Zumbulakis

© d'aquesta edició

Edicions Cal·lígraf, SL

*Queda rigorosament prohibida,
sense l'autorització per escrit
dels titulars del copyright,
la reproducció parcial o
total d'aquesta obra per
qualsevol mitjà o procediment,
incloent-hi la reprografia
i el tractament informàtic.
Les infraccions d'aquests
drets es troben sotmeses a les
sancions establertes a les lleis.*

Taula

INTRODUCCIÓ	11
COMENTARIS DE K. P. KAVAFIS AL SEU GERMÀ JOHN	27
ARS POETICA	35
NOTES INÈDITES SOBRE POÈTICA I MORAL	47
[DOS COMENTARIS SOBRE L'EDAT DE L'ESCRIPTOR]	119
[SOBRE EL POETA K. P. KAVAFIS]	121
[SOBRE EL SUPOSAT PESSIMISME D'ALGUNS POEMES KAVAFIANS]	123
NOTES ALS POEMES	131

Introducció

L'obra i la persona de Konstandinos P. Kavafis (Alexandria 1863-1933) —tants anys després de la seva mort— se'ns afiguren encara com un iceberg, del qual, fins fa ben poc, coneixíem només una petita part, mentre que la resta quedava en la penombra.

Kavafis no edità mai la seva obra poètica en vida, almenys de manera completa. A banda de l'aparició puntual d'algun poema en revistes literàries alexandrines, ateneses o constantinopolitanes —així com en fulls volants que repartia entre amics i coneguts—, l'any 1904 publicà, a la impremta alexandrina de I. K. Lagudakis, i a compte propi, un fascicle titulat *Poesies (Ποιήματα)*, que aplegava catorze poemes (*Veus, Desigs, Ciris, Un vell, Súplica, Les ànimes dels vells, El primer graó, Interrupció, Termòpiles, Che fece... il gran rifiuto, Les finestres, Esperant els bàrbars, Deslleialtat i Els corsers d'Aquil·les*). I sis anys després, el 1910, edità un nou fascicle —aquest cop de dos-cents exemplars (l'anterior tingué una tirada de només cent)—, al qual afegí set poemes nous (*Troians, Monoto-*

nia, Les exèquies de Sarpèdon, El seguici de Dionís, El rei Demetri, Els passos i És Ell!). La impremta, aquest cop, era la de Th. Kassimatis, també alexandrina.

L'editio princeps de tota la seva poesia reconeguda es feu esperar encara vint-i-cinc anys, fins al 1935 (quan el poeta ja en feia dos que havia mort), i anà a càrrec dels seus marmessors, Alekos i Rika Sengópulos, els veïns i amics que el cuidaren en la fase final de la malaltia que el duria a la tomba el mateix dia que complia setanta anys, el 29 d'abril de 1933. La selecció d'aquests cent cinquanta-quatre poemes, però, estava encara lluny d'aplegar tota l'obra de l'alexandri, que ha anat apareixent amb comptagotes fins als nostres dies. Els avatars del seu arxiu particular expliquen també, en bona mesura, el procés lent i laberíntic (i, fins a cert punt, incompreensible) d'edició de la seva obra, i ha llastat considerablement la seva traducció i recepció arreu del món. Durant molts anys, el seu arxiu va ser propietat del filòleg grec Iorgos Savidis —que el comprà a Alekos Sengópulos— i, més tard, del seu fill Manolis, que, com el seu pare, hi restringí enormement l'accés dels investigadors. Només la seva adquisició per part de la Fundació Onassis, a finals de 2012 (setanta-nou anys després de la mort del poeta!), ha obert una nova etapa en la gestió del patrimoni literari de qui és, sens dubte, un dels poetes més grans del segle xx, basada en la transparència i l'accessibilitat als fons que atresora.

En aquest llarg període, han anat apareixent els *disiecta membra* del corpus kavafià, amb una lentitud que només s'explica per la gestió reservada del seu llegat. Així, l'any 1968 van veure la llum setanta-dos poemes inèdits fins

aquell moment, tots en grec, i tres en anglès,¹ la majoria dels quals van aparèixer en el seu arxiu acompanyats de la famosa nota «Not for publication, but may remain here» (en anglès o en grec), que, almenys a criteri del poeta, en desaconsellava la publicació. El 1983 arribà el torn dels poemes anomenats rebutjats o proscrits (vint-i-set en total, escrits entre 1886 i 1898), és a dir, aquells que el poeta arribà a publicar en revistes o fulls volants en vida, però dels quals renegà en un moment determinat. A aquests, hom afegí nou traduccions de poemes o fragments de poemes de Dant, Tennyson, Baudelaire, Barnard, Keats i Shelley, a banda d'un fragment de la comèdia *Mesura per mesura*, de Shakespeare.² La filòloga italiana Renata Lavagnini, estreta col·laboradora i deixeble de Savidis, ens brindà, l'any 1994, l'última gran sorpresa que ens deparava l'Arxiu Kavafis: trenta poemes inacabats, a banda de quatre poemes en esborrany, que completaven els sis poemes —també en esborrany— que Savidis havia ja publicat vint anys abans.³ Es tracta d'un conjunt poètic d'una gran qualitat, corresponent al període de maduresa de l'alexandrí (de 1918 a 1932), que el poeta reescrigué i esmenà durant anys, i al qual només la seva mort impedí donar forma definitiva. Deuen ser, de ben segur, aquells poemes als quals es referia obses-

1 K. P. KAVAFIS, *Poemes inèdits, 1882-1923* (en grec). Edició a cura de I. P. Savidis. Atenes: Íkaros, 1968.

2 K. P. KAVAFIS, *Poemes rebutjats i traduccions, 1882-1923* (en grec). Edició a cura de I. P. Savidis. Atenes: Íkaros, 1983.

3 I. P. SAVIDIS, «Sis nous poemes de K. P. Kavafis» (en grec), *Fascicles de l'ELIA*, vol. I (1986), p. 7-20.

sivament Kavafis en els seus darrers mesos de vida: «He d'acabar encara vint-i-cinc poemes. Vint-i-cinc!», repetia insistentment a tothom qui el visitava a la clínica d'Atenes on lluitava desesperadament contra el càncer de laringe que l'acabaria matant sis mesos més tard.

La seva obra en prosa —menor en quantitat, però igualment interessant— tingué un procés d'edició encara més rocambolesc. Kavafis s'inicià en el món de la literatura com a periodista i traductor, i una bona colla de textos seus en prosa estan en la línia del periodisme britànic de finals del segle XIX i principis del XX. L'any 1963, Iorgos Paputsakis rescatà, de les pàgines esgrogueïdes de molts diaris i revistes, una trentena d'articles periodístics (en el sentit més ampli del terme), així com ressenyes literàries, redactats majoritàriament en grec, però també en anglès, i destinats, en origen, a la burgesia grega tant d'Alexandria com d'altres ciutats del llevant de la Mediterrània.⁴ Es tracta d'uns textos que connecten molt amb l'estètica *fin de siècle*, amb una forta càrrega de freda erudició enciclopèdica, que, en alguns moments, en pot fer una mica feixuga la lectura. Els temes són els del Kavafis de sempre, els mateixos que inspiren la seva obra poètica, que segueix essent el bo i millor del seu geni literari: la història de la seva raça (sobretot en el període hel·lenístic i bizantí); l'anomenat problema lingüístic (és a dir, la contraposició entre un model de llengua grega culte —la *katharévussa*— i un de més popular o *dimotikí*); el folklore grec (dedicà

4 K. P. KAVAFIS, *Proses* (en grec). Presentació i notes de I. Paputsakis. Atenes: Fexis, 1963.

més d'un treball a ressenyar diversos reculls de material folklòric de tots els racons de l'hel·lenisme); les seves grans passions literàries (Tennyson, Shakespeare, Keats i Browning, entre d'altres); o els temes que ja en aquell moment enfrontaven Grècia amb la Gran Bretanya (cal tenir en compte que Kavafis tingué nacionalitat britànica fins a 1885), com el problema de Xipre, o la polèmica pel retorn dels anomenats «Marbres d'Elgin», les mètopes, els frisos i una cariàtide que aquest noble i diplomàtic anglès espolià de l'Acròpolis a principis del segle XIX i que avui s'exposen al British Museum de Londres, lluny del mar i el cel que els van veure néixer fa més de vint-i-cinc segles.

Paputsakis, al final del llibre, publicà dos interessants diaris (un dedicat als darrers dies de la malaltia i mort del seu amic Mikés Th. Rallis i l'altre al seu primer viatge a Grècia, emprès en companyia del seu germà Aléxandros l'estiu de 1901 —aquest darrer redactat en anglès—).⁵ Completaven el conjunt uns comentaris de Kavafis a diverses traduccions de poemes seus en la llengua de Shakespeare realitzades pel seu germà John.

Una nova tongada de textos kavafians en prosa va veure la llum aquell mateix any 1963, a cura, aquest cop, de Mikhalis Peridis.⁶ D'aquests, n'hi ha un de molt interessant, redactat originalment en anglès l'any 1903, ple

⁵ Hem recollit els diaris de viatge de Kavafis a les ciutats de Constantinoble (1882) i Atenes (1901) i a la ciutat egípcia de Kafr El-Zaiat (1919), així com els poemes escrits i referits a la primera d'aquestes ciutats, en el llibre K. P. KAVAFIS, *Viatges i poemes*, Avinyonet de Puigventós, L'Art de la Memòria Edicions [Col·lecció Rara Avis], 2019.

⁶ K. P. KAVAFIS, *Textos inèdits en prosa* (en grec). Introducció i traducció de Mikhalis Peridis. Atenes: Fexis, 1963.

d'abreviatures (mostra del seu caràcter reservat) i que el seu editor titulà, potser una mica pretensiosament, *Ars poetica*, que aplega tot un seguit de reflexions del mateix Kavafis sobre la seva condició de poeta i sobre la revisió, sovint fins a l'extenuació, de les seves composicions anteriors. I Iorgos Savidis, novament, donava a l'estampa, l'any 1983, unes interessantíssimes *Notes inèdites sobre poètica i moral*,⁷ a les quals ens referirem més avall, i que constitueixen el nucli central del llibre que tenim el goig de presentar. Tots aquests textos —juntament amb uns poemes en prosa i unes proses de creació— van ser aplegats l'any 2003 en un sol volum pel professor de la Universitat de Xipre Mikhalis Pierís, deixeble també de Savidis.⁸ Lluny, però, de cloure's aquí el capítol de les proses kavafianes, el seu arxiu encara ens dona de tant en tant alguna sorpresa, com ens va passar fa un parell d'estius, quan vam localitzar, a l'Arxiu Literari i Històric Grec (ELIA) —que conserva una petita part dels papers del poeta, l'anomenat Fons Paputsakis—, un breu diari de l'excursió que Kavafis va fer en tren amb una colla d'amics a la ciutat egípcia de

7 K. P. ΚΑΒΑΦΗΣ, *Notes inèdites sobre poètica i moral* (en grec). Presentació de I. P. Savidis. Atenes: Ermís, 1983.

8 K. P. ΚΑΒΑΦΗΣ, *Proses (1882?-1931)* (en grec). Edició a cura de Mikhalis Pierís. Atenes: Íkaros, 2003.

D'entre les proses de creació, mereix una atenció especial el relat de misteri *A la llum del dia*, publicat per primer cop per Renata Lavagnini (ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Π. ΚΑΒΑΦΗΣ, *Εις το φως της ημέρας. Un racconto inedito*. Palerm: Università di Palermo, Istituto de Filologia Greca [Quaderni, 8], 1979) i traduït recentment per nosaltres al català (K. P. ΚΑΒΑΦΗΣ, *A la llum del dia*. Salt: Edicions del Reremús [Sensibilitas, 2], 2020).

Kafr El-Zaiat, situada a gairebé cent quilòmetres al sud-est d'Alexandria.⁹

De tot aquest conjunt tan eclèctic de proses, presentem ara, per primera vegada en català, les que segurament són les més privades i íntimes del poeta: aquelles en què l'alexandrí s'esplaia, d'una manera més profunda i sincera, sobre la seva poesia i els caires més variats de la seva actitud ètica i moral davant dels problemes i reptes que li plantejava la seva societat. Són textos eixits dels replecs més profunds de l'ànima, que ben conscientment el poeta reservà al fons d'un calaix i que mai no va treure a la llum pública. La tipologia dels textos presentats és molt variada, però podem englobar-los en tres cicles temàtics: Comentaris sobre la seva poesia adreçats al seu germà John, Reflexions sobre la seva condició de poeta i sobre la tècnica seguida a l'hora de redactar i revisar els seus poemes i Notes sobre poètica i moral.

Dels seus sis germans, John (1861-1923) fou segurament aquell amb el qual Konstandinos se sentí sempre més unit, i no només pel fet que es portessin tan sols dos anys de diferència, sinó perquè, poeta com era també ell (tot i que exclusivament en anglès), es convertí en el seu millor confident en qüestions literàries. De fet, fins ben bé 1890, quan hom parlava del *poeta Kavafis*, tothom pensava més en John que en Konstandinos. I John fou també el seu primer traductor a l'anglès. Aquesta col·laboració creà entre els dos germans una estreta confidencialitat i gene-

9 K. P. KAVAFIS, *Viatges i poemes*, p. 109-111.

rà una nodrida correspondència que s'ha conservat només en part. Al principi d'aquest llibre, doncs, presentem dos comentaris de Kavafis —un, el primer, relativament extens— al seu germà amb motiu de la traducció dels seus poemes *Ciris* i *Les finestres*, que són precisament dos dels que li han fet guanyar amb més raó la fama de poeta pessimista, un qualificatiu que Kavafis s'esforçà sempre a matisar.

El pessimisme també és l'eix central d'alguns dels textos en què Kavafis reflexiona sobre la seva condició de poeta, sobretot del que hem titulat, entre claudàtors (com és habitual en aquests casos), «Sobre el suposat pessimisme d'alguns poemes kavafians», en el qual intenta rebatre —d'una manera poc convincent, al nostre entendre— la fama de poeta pessimista que va arrossegar sempre, amb arguments com ara que els seus poemes aparentment pessimistes descriuen situacions particulars i no generals, o que els seus protagonistes tenen reaccions que matisen aquest suposat pessimisme. Completen aquesta unitat uns comentaris sobre l'edat ideal de l'escriptor, en els quals ens exposa una constant de la seva poesia: la necessitat que té de deixar passar el temps abans d'escriure sobre una realitat viscuda. El record, al capdavant, com a motor de la creació poètica, com il·lustren tants poemes seus, sobretot del cicle dels eròtics. El text titulat pel seu primer editor, Mikhalis Peridis, *Ars poetica*, i redactat originalment en anglès ocupa un lloc especial dins d'aquesta mateixa unitat. Kavafis hi exposa els criteris que regiren l'estricta revisió a la qual va sotmetre els seus poemes de joventut molts anys després de la seva primera redacció: «Les incongruències flagrants —diu el poeta al

principi d'aquest text—, les possibilitats il·lògiques i les exageracions ridícules que presentin els poemes han de ser corregides, com és natural, i en els casos en què les correccions no siguin factibles, els poemes han de ser sacrificats, tot conservant-ne només alguns versos que en el futur puguin resultar útils a l'hora d'escriure una nova obra». A qui conegui mínimament la poesia de Kavafis, li vindrà a la memòria un munt d'exemples que il·lustren aquesta manera de fer de l'alexandrí, que mai no donava per acabat un poema, i que el revisava amb una obsessió que avui ens semblaria exagerada. D'alguns poemes en tenim un munt de versions, i, com diu el poeta, fins i tot en el cas de composicions finalment sacrificades no és estrany que alguns versos aïllats siguin recuperats molts anys després i apareguin en composicions de la seva *obra maior*. Aquest és el cas, entre molts altres, de la imatge de les arribades matinals a ports on entres per primer cop, que llegim en l'esborrany de *Segona Odissea* (1894), un antecedent directe del gran poema *Ítaca*, redactat disset anys després. I aquella mateixa escrupolositat que tenia el poeta en molts ordres de la vida (i que li feia anotar, una per una, les despeses de tots i cadascun dels viatges que emprenia), l'exerceix també en la seva obra poètica, examinant constantment, com ens diu en aquest mateix text, els catàlegs de títols, de manera que —en paraules textuals— «anoto en aquests [catàlegs] cada poema que queda així acabat, o esborro el títol d'aquell que està destinat a ser destruït». I no menys interessants són els comentaris que clouen aquest significatiu text en relació amb els límits de la sinceritat en l'obra literària, un concepte que, a parer seu, ha d'estar sempre subjecte al pas

del temps i a les circumstàncies que li generen un poema en qüestió, ja que, «si un pensament ha estat realment vertader un dia, que sigui fals l'endemà no el priva de reivindicar-se com a tal».

Són especialment interessants les trenta-sis *Notes inédites sobre poètica i moral*, redactades entre 1902 i 1911, que constitueixen una mena de bíblia del poeta, ja que hi desplega els principis estètics, ètics, socials i artístics que cristal·litzaran en molts dels seus poemes. La lectura d'aquestes notes ens acostarà, més que cap altre text, al Kavafis més íntim, que se sincera com no ho havia fet en cap altre text abans, ni ho faria tampoc després. És curiós, perquè aquell decenni coincideix amb l'inici tant de la seva maduresa poètica com del seu reconeixement públic. Heus ací algunes fites importants: l'any 1903, el crític atenès Grigoris Xenópulos publicà a la revista *Panathínaia* el seu famós article «Un poeta», que consagrà Kavafis com a poeta de referència de les lletres neogregues; el 1909, Pavlos Petridis pronuncià, a Alexandria, una conferència sobre la figura i l'obra de Kavafis, que li obrí de bat a bat les portes de la comunitat acadèmica i literària de la seva ciutat nadiua; i el 1910, la primera muller del novel·lista grec Nikos Kazantzakis, Galàtia Kazantzaki, donà a l'estampa —sota el pseudònim de Petrula Psiloriti— un altre article molt favorable també al poeta en la revista atenesa *Numàs*, titulat simplement «K. P. Kavafis».¹⁰ I, en relació amb la seva obra, el 1910 és també l'any de redacció —i, en

10 G. KAZANTZAKI, «K. P. Kavafis» (en grec), *Numàs*, vol. 279 (14 de febrer de 1910), p. 2-4.

alguns casos, de publicació en diverses revistes— de poemes tan importants com *La ciutat*, *La satrapia*, *Ítaca* o *El déu abandona Antoni*, així com d'impressió i circulació del recull al qual ens hem referit anteriorment (el segon i darrer que publicà en vida), amb vint-i-un poemes. Sembla, doncs, com si en aquest període tan decisiu de la vida i l'obra de Kavafis, quan l'alexandrí va sortint progressivament de l'anonimat i es va configurant com el gran poeta que tots reconeixem avui dia que és, senti la necessitat de confessar-se i de confiar a la fredor del paper els seus principis morals més íntims i els eixos motrius de la seva poesia. En aquestes notes, que van de tres línies les més breus fins a un parell de pàgines la més llarga, tornarà a exposar una sèrie de conceptes que ja ens avançava la seva *Ars poetica*, com ara que els esdeveniments contemporanis no l'inspiraven, i que havia de deixar passar un temps fins que aquests es convertissin en matèria poètica (nota XXI), o que la sinceritat, en el cas d'una obra literària, és sovint una mera il·lusió (notes I i XIV). I no es reprimeix a l'hora de reconèixer que la lascívia presideix la composició de la majoria d'obres literàries (nota VI), que prefereix (per satisfer els seus impulsos amorosos i poètics) els nois de famílies pobres, als quals la feina física dona uns cossos primis i ben proporcionats (nota XX), que el servilisme del seu ofici de funcionari li impedeix dedicar-se a la seva obra literària amb la constància i profunditat necessàries (nota X), o que la literatura anglesa està exhausta, tant pel seu conservadorisme —del qual no ha sabut o no ha pogut desempallegar-se—, com per les estrictes normes morals que la tenallen (nota XII). I també ens confessa, amb una sinceritat corprenedora, que no podria viure lluny d'Ale-

xandria (nota xvii), que l'estació de l'any que li agrada més és el xardorós estiu egipci (nota xxiii), que sovint fa un posat seriós —perquè així li ho exigeix la seva societat—, malgrat reconèixer que és una persona amiga de les bromes i dels acudits (nota xxii), i que sempre el commou profundament la mort d'un noi jove (nota xxviii). O es pregunta —i ens pregunta—, com ja feia Oscar Wilde, si realment existeixen de debò la veritat i la mentida, o si la mentida no és tal vegada la vellesa de la veritat (nota iii), o bé si la maldat —sigui aquesta conscient o no— és una realitat d'aquest món o si els remordiments de consciència dels qui l'han exercida no l'acaben convertint, la majoria de vegades, en una pura il·lusió (notes xxxiii-xxxiv). I de vegades ens sorprèn amb idees i afirmacions del tot inesperades, com la paradoxal relació decadentista entre homosexualitat i grandesa artística (nota vii), la seva onírica identificació amb el seu admirat Baudelaire, amb qui creu compartir tota una sèrie d'estrany plaers (nota xix), la comparació entre la creació literària i l'obra d'un antic fabricant de craters (nota xxiv), o el seu rebuig frontal a les idees filosòfiques sobre la crueltat basades en el darwinisme social, que defensaven el dret de supremacia del fort sobre el dèbil (nota xxv), unes idees que, empeltades amb la teoria del Superhome (*l'Übermensch* nietzscheà), acabarien portant Europa a l'horror del nazisme.

El nostre llibre podria acabar aquí, amb la traducció —tan literal com hem pogut— d'aquests textos en què el poeta d'Alexandria ens exposa la seva visió de la poesia i del món, però hem cregut que el lector agrairà que hi afegim, com a complement, els poemes al·ludits, ja sigui

d'una manera implícita o explícita. De vegades, doncs, és el mateix poeta qui ens dona la pauta, ja que no s'està d'il·lustrar les seves idees amb poemes concrets, mentre que en altres ocasions la connexió és més laxa, però al nostre entendre igualment vàlida. Així, en llegir la nota iv, en què Kavafis exposa la seva oberta desaprovació de la pena de mort, se'ns fa inevitable pensar en el commovedor poema *27 de juny de 1906, 2 p.m.*, escrit precisament arran de l'execució d'un jove camperol egipci de només disset anys, acusat injustament d'haver atemptat contra un oficial anglès. I, igualment, la nota xxviii, escrita amb motiu de la mort de Max N. Sokolis, amic del poeta, ens porta a la memòria tants i tants poemes dedicats a nois morts en la flor de l'edat. D'aquesta manera, el llibre que tenim el goig de prologar presenta, alhora, el complement d'una cinquantena llarga de poemes, escollits no pas segons els nostres gustos sinó d'acord amb el contingut dels textos traduïts, però que, en qualsevol cas, serveixen per emfasitzar els estrets lligams de les idees que s'hi exposen amb la seva obra de creació: un mateix esperit i una mateixa sensibilitat recorren aquestes dues branques de l'obra kavafiana i les entrelliguen indissolublement. El gran Carles Riba signa tretze d'aquestes traduccions (*Les ànimes dels vells; Molt rarament; Melancolia de Jasó, fill de Cleandre, poeta de la Commagene (595 dC); El déu abandona Antoni; Al vespre; En una ciutat de l'Osroene; Lluny; Recorda, cos; Al port d'escala; Mires: Alexandria del 340 dC; Esperant els bàrbars; La ciutat; i Teòdot*).¹¹

¹¹ En la reproducció d'aquests poemes hem estat molt escrupolosos amb les solucions adoptades per Riba, fins i tot en els casos que contravenien les

La resta de versions són nostres, com les notes que el pacient lector trobarà al final del llibre, en les quals intentem identificar les fonts i els personatges referits en els poemes, i n'explorem les primeres pègtes en els papers de l'Arxiu Kavafis, així com els comentaris que en feu el poeta, i que hem localitzat també en el seu arxiu atenès, en el qual treballem des de fa anys (quan un poema presenta el complement d'una nota, ho fem constar amb un asterisc al costat del seu títol).¹²

nostres pròpies solucions. Així, hem respectat l'ús de la forma *per a* seguida d'infinitiu, malgrat que no coincideixi amb el criteri adoptat en la resta del llibre (en què sempre optem per la solució *per*, sense *a*, en les expressions que indiquen finalitat). Amb tot, hem fet prevaldre el criteri de la coherència interna del llibre en qüestions merament de puntuació, com ara l'ús del signe d'interrogació inicial (que Riba empra sempre i que nosaltres hem eliminat). Pel mateix motiu, en les seves traduccions hem aplicat la normativa restrictiva actual de l'IEC sobre l'ús dels diacrítics. Finalment, com sabem tots els traductors de Kavafis, l'alexandri seguia un criteri molt particular en la puntuació dels poemes que escrivia. El cas més paradoxal és l'ús d'un guió d'incís en posició final de vers, que respon, segons el seu criteri, a la necessitat de marcar una ruptura, sigui de to dins del poema o d'interlocutor (tan habitual en una poesia sovint dialogada com la seva). Atès el caràcter específicament grec —i fins i tot «kavafià», podríem dir— d'aquest signe ortogràfic en aquesta posició concreta del vers i amb aquesta finalitat tan específica, hem optat per eliminar aquests guions (en els pocs casos en què apareixen) i substituir-los, quan escau, pel signe de puntuació més apropiat en cada cas.

12 Els textos procedents de l'Arxiu Kavafis són citats a partir de la signatura corresponent i que és la que apareix al catàleg electrònic que recentment ha fet públic la Fundació Onassis, dipositària dels papers (entre aquests, els esborranys de molts poemes) i la biblioteca particular del poeta. Amb tot, hem cregut convenient afegir també la signatura antiga que ha identificat aquests materials d'arxiu fins fa pocs anys. Ambdues signatures apareixen separades per una línia obliqua.

Amb aquest llibre, doncs, la coberta del qual ha estat il·lustrada amb un esplèndid quadre —inspirat en un poema de Kavafis— del pintor atenès Petros I. Zumbulakis, al qual des d'aquí volem donar ben de cor les gràcies, i que ha estat revisat competentment pels amics —kavafians tots tres— Esteve Sala, Josep Tero i Joan Riba, convidem el lector a establir un nou diàleg amb el més gran dels poetes neogrecs, amb aquest alexandri universal, que confiem que li permeti aprofundir encara més en la lectura d'uns poemes que, després de tants anys de la seva primera redacció, ens segueixen commovent amb la seva bellesa sense temps.

EUSEBI AYENSA
Riumors (l'Alt Empordà),
primavera de 2020

Comentaris de K. P. Kavafis al seu germà John¹³

I

Aquest és un bon poema,¹⁴ i em sembla que entra en la categoria dels més fàcils de traduir.

Tanmateix, t'he de fer una sèrie d'observacions que tal vegada, quan tinguis el poema a les mans, em faries tu mateix, però que, en cas que no volguessis fer-me-les, considero que està bé que te les exposi jo, perquè estiguis *en connaissance de cause*.

El poema té un caire una mica al·legòric, però no s'ha

13 El primer d'aquests dos comentaris va aparèixer fa poc més de trenta anys en el volum *Mikrà kavafikà*, de Iorgos P. Savidis (Atenes: Ermís, vol. II, 1987, p. 163-165 [el manuscrit porta la signatura GR-OF CA CA-SF01-S01-F01-SF001-0075 (75) / F 10, f. 14-16, a l'Arxiu Kavafis]), mentre que el segon prové de la secció del seu arxiu conegut com a Fons Paputsakis, de l'Arxiu Literari i Històric Grec (ELIA). Ambdós textos deuen datar segurament dels anys 1887-1899, que és quan ens consta que John emprengué la traducció a l'anglès dels poemes que generaren aquestes notes.

14 Kavafis es refereix al poema *Ciris*, de 1899, que reproduïm al final d'aquest comentari.

de considerar pròpiament com un poema al·legòric. És un poema *visioniste*.

Si el considerem al·legòric, presenta dificultats, o més aviat imperfeccions. Tenim *dies* de dos tipus: dies del futur i dies del passat. Ambdós estan representats pels ciris. Els primers són ciris encesos, els segons, apagats. Estem drets i veiem davant nostre els dies futurs com una filera de ciris *encesos*. Com és possible això? Amb els primers dos, tres, quatre o sis dies, d'acord, però què passa amb els següents? Si estan *encesos* els ciris des d'ara, fins que no hi arribem s'hauran consumit del tot. ¿Quin ciri, quina espelma, quina espelma rere una altra espelma és possible que es mantingui encesa durant tant de temps, durant setmanes, mesos, durant un any, durant anys (és lògic que admetem que acabarà passant un espai de temps com aquest) fins que aconseguim arribar-hi? I el pitjor de tot és que en el poema apareixen caracteritzats com a «petits ciris».¹⁵ Un subterfugi és que, dient «els dies estimats del nostre futur», no donem entenent *necessàriament tots* els dies futurs, sinó només un nombre de dies, i, naturalment, els més propers. Però diem *filera*, i una *filera* ha d'estar constituïda, almenys, per deu, quinze o trenta dies.¹⁶ Els alliberem de la dificultat que suposa que els ciris restin encesos durant mesos i anys, però no de la que comporta

15 «El diminutiu no el vaig escriure només per raons de mètrica, sinó perquè em va semblar que donava una major plasticitat (*pinturesqueness*) a la imatge. No és necessari, però, que tu el mantinguis» (nota de Kavafis).

16 «Deixo de banda la ximplera que es tracti només de trenta dies» (nota de Kavafis).

que cremin deu o quinze dies seguits, perquè, per això, necessitaríem ciris colossals.

Passem ara als ciris dels dies passats. Abans de convertir-se en ciris del passat eren ciris del futur. És a dir, eren ciris encesos. Meravellosos ciris! I no només no es van consumir després de cremar durant molts dies (per cenyir-nos al termini més breu), sinó que resulta que els retrobem com una filera de ciris apagats, és a dir, de ciris certament *entamés*, però amb molta cera encara per cremar.

Anotaré també una altra objecció que se'm pot fer. Quan un dia és representat per un ciri, seria lògic pensar que el ciri del dia s'acabés, es consumís al llarg del dia al qual pertany, però, a aquesta objecció, no dono —ni té tampoc— *cap* importància. Si, amb l'objectiu d'embellir la descripció, representem l'ahir com un ciri apagat, som ben lliures de fer-ho, perquè no transgredim en absolut els termes de l'estil al·legòric.

Donem al poema, però, el seu autèntic caràcter de poema *visionari* i no pas al·legòric, i aleshores no es presentarà cap dificultat ni cap imperfecció. L'estil visionari no exigeix cap desenvolupament lògic dels *objectes*, perquè aquests no s'empren en *acció* (com en l'estil al·legòric) sinó en *imatge*. Quan diem que els dies semblen ciris encesos i apagats, els ciris són *a fleeting image on the mind*,¹⁷ una *image* que es descriu tal com ve i que pot no complir totes les exigències de la versemblança, perquè la ment sovint

17 En anglès a l'original, és a dir, «una imatge fugaça en la ment». En tots aquests textos conservem, en cursiva, les expressions escrites per Kavafis en francès i, més freqüentment, en anglès.

copsa imatges impossibles o irrealitzables. *Muralles*, *Les finestres* i *El peó* són poemes netament al·legòrics. Amb els dos primers volíem expressar una *vida limitada*, mentre que, amb el tercer, un *sofriment que s'immola a si mateix*, però no parlàvem ara ni de l'un ni de l'altre. Parlàvem de muralles, de finestres, d'habitacions, de peces d'escacs, i, en conseqüència, havíem de fer ús d'aquestes coses de la manera més lògica i fidel possible, amb el seu significat primigeni d'éssers inanimats (i amb la dosi de llibertat que de vegades es permet a l'estil al·legòric, però mantenint-nos sempre dins d'uns estrets límits). Tanmateix, en el poema que ens ocupa, no escrivim sobre *ciris*, sinó sobre *dies*. Si contradiem la lògica en alguna cosa relativa directament als dies, mereixeríem caure dins l'abisme. Però els ciris són la nostra imatge, i la mateixa correcció i exactitud no s'exigeix a la imatge. No diem res impossible, perquè l'existència d'una filera de ciris encesos i una altra de ciris apagats és una cosa del tot possible. Diem que els dies *s'assemblen* a tals fileres. Aquest mot *s'assemblen* mostra clarament que els ciris són una assimilació (és a dir, un símil), no pas una al·legoria.

* * *

*Ciris**

Els dies futurs es drecen davant nostre
com una filera de ciris encesos,
daurats, càlids i plens de vida.

Els dies passats resten darrere
com una trista filera de ciris apagats;
els de més a prop fumegen encara,
ciris freds, consumits i torçats.

No vull veure'ls: m'entristeix el seu aspecte,
i m'entristeix també recordar la seva antiga llum.
Al davant contemplo els meus ciris encesos.

No vull girar-me per veure, amb horror,
que de pressa que s'allarga la filera ombrívola,
que de pressa que augmenten els ciris apagats.

(1899)